

Sárándi Tamás¹

Kötet Kolozsvár város(i)politikájáról
Kritika: Ferenczi Szilárd: *Kolozsvár várospolitikája 1886–1918.*
Erdélyi Múzeum Egyesület, 2024. 484. p.
<https://doi.org/10.17177/77171.305>

Ferenczi Szilárd kötete Kolozsvár 1886–1918 közötti várospolitikájáról üdvös színfoltja az erdélyi történetírásnak. Egyrészt a téma (várostörténet) és a korszak (dualizmus), másrészt a fókusz: a várospolitika. Valahol természetesnek tűnik, hogy az erdélyi történeti kutatások a kisebbségtörténetet, illetve a nacionalizmust/nemzetépítést, esetleg a mindenkori állam nemzetiségpolitikáját helyezik előtérbe. Habár csökkenőben van, valószínűleg továbbra is dominál az intézménytörténet, erősödik viszont a társadalomtörténeti megközelítés. A 19. századot, konkrétan a dualizmust kutatók között kevés az, akinek érdeklődése nem kisebbségcentrikus, de társadalomtörténeti fókuszú.² Amint azt a szerző is kiemeli, a dualizmus időszaka mindig a történeti kutatás középpontjában állt Magyarországon, s napjainkban is reneszánszát éli. Erdélyben viszont elhanyagolt az időszak kutatása, a várostörténeté pedig még inkább. Magyarországon szinte mindegyik nagyobb városáról születtek monográfiák 1989 után, amelyekben hangsúlyos szerepet kapott a dualizmus időszaka. A több tucat városmonográfiának köszönhetően a városkutatás módszertana is sokszínű, és lépést tart az európai trendekkel. A kutatást az is elősegíti, hogy a dualizmus kori városok önkormányzatisága általában jó forrásadottságokkal rendelkezik. Ezzel szemben idehaza nem ismerünk egyetlen ilyen vállalkozást sem: az ok egyrészt a kevés szakemberben (valószínűleg ez az elsődleges), másrészt a forrásadottságokban és levéltári kutatási lehetőségekben keresendő. Erdélyben ugyanis esetleges a különböző városok forrásadottságának léte és hozzáférhetősége, hiszen az utóbbi időszakban a levéltári kutatás egyre több adminisztratív nehézségbe ütközik. Emiatt is üdvözlendő, hogy közel húsz év szünet után megjelent Ferenczi könyve a dualizmus kori várostörténet témájában.³

A dualizmus kutatásának homlokterében általában a modernizáció, a városiasodás, a polgárosodás, a középosztály és elit áll. Ebbe a megközelítésbe illeszkedik a szerző várospolitika köré épülő kötete is, amelynek hiányosságát abban látjuk, hogy egyrészt nem kapunk pontos meghatározást arról, hogy mit is ért a szerző várospolitika alatt a vizsgált időszak Kolozsvárja esetén, másrészt a kötet tartalmában nem köszön vissza, hogy ez állna a vizsgálat fókuszában. Míg a szerző a bevezető fejezetben azt ígéri, hogy: „A kötetben a várospolitikát magát (...) vizsgálom”, inkább egy másik kijelentése érvényes: „A kötetben (...) az azt valamilyen szinten meghatározó,

1 Muzeológus, a Maros Megyei Múzeum munkatársa. E-mail: t_sarandy@yahoo.com

2 Két kiemelkedő kutató Fleisz János és Pál Judit. A témában írt legfontosabb műveik: Fleisz, 1997, illetve: Fleisz, 2005, valamint Pál, 2003.

3 A fentiek mellett említésre méltó Csiki Tamás (1999) munkája: *Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon. A miskolci, a kassai, a nagyváradi, a szatmárnémeti és a sátoraljúj helyi zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetének összehasonlító vizsgálata 1848–1944.* De ennek megjelenése óta is eltelt már egy negyedszázad.

arra befolyással bíró elit összetételét ... vizsgálom.” (Ferenczi, 2024: 8.) Meglátásom szerint nem annyira Kolozsvár fejlődéséről, modernizálásáról vagy ennek nehézségeiről kapunk kimerítő elemzést, hanem a városi tanácsról, annak összetételéről és mindennapi működéséről.⁴ Találhatóbb lett volna a kötetnek a *Kolozsvár várospolitikájának működtetői* címet adni. A magyarázat természetesen a szerző érdeklődésében rejlik, akit valójában az elit összetétele foglalkoztat, leginkább a várospolitikában aktív elit tagjainak mikrovilága, az összefonódások, a magánérdek egyeztetése a közérdekkel. Mindezt jól tükrözik a kötet szerkezetének arányai: míg a város működési struktúrájának ismertetésére és az elit összetételének vizsgálatára közel 130 oldalt szán, a várospolitikára, ami a cím alapján a kötet fő témájának ígérkezik, csak 100 oldalt. Ráadásul több esetben nehezen értelmezhető, hogy egy-egy téma miért az illető fejezetbe került.

A kutatás fő forrásai Kolozsvár törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyvei. Emellett alapvetően a sajtóra támaszkodott a szerző, és kevés esetben használt más levéltári forrásokat, holott a várospolitika alakulása, a városiasodás és városfejlesztés vizsgálatához elengedhetetlen a város költségvetésének, a különböző városi üzemek fejlődésére vonatkozó forrásoknak a számbavétele.

Habár a kötet a szerző 2018-ban megvédett doktori dolgozatának egy új fejezettel kiegészült, átdolgozott változata, ez mégsem érződik a szövegén. Rendkívül alapos kritikai apparátusa (a 369 oldalt 1249 lábjegyzet egészíti ki), 20 oldalnyi bibliográfiája és közel 50 oldalnyi függelék ellenére könnyen olvasható. Jól egészíti ki a tartalmat a meglehetősen gazdag képanyag, így műfajilag leginkább kézikönyvként határozható meg.

A kötet hat fejezetből áll, a módszertan és a város általános bemutatása mellett a város működési elvét, szerkezetét, valamint a témákat és ezek nyomán kibontakozó konfliktusokat mutatja be. Utóbbit a kötet egyik legsikerültebb fejezetének tartom. A vizsgálat fókuszában a (korábbi szabad királyi városi címnek megfelelő törvényhatósági jogú) város rangjából adódó legfontosabb testület, a törvényhatósági bizottság működése áll. Történik ugyan utalás rá, mégsem érezzük eléggé hangsúlyosnak azt a tényt, hogy – bár a dualizmus a városiasodás aranykoraként maradt meg a köztudatban – a korszak törvénykezésének középpontjában továbbra is a vármegyék álltak. Ezzel pedig egy törvényhatósági jogú város – működését tekintve – egy vármegyének felelt meg: élén ugyanúgy egy főispán állt, aki széles kinevezési jogkörrel rendelkezett, és minden fontosabb testület elnöke is volt. Mivel a legtöbb esetben a vármegyei és városi főispán személye azonos volt, tevékenysége gyakran a vármegye működésében merült ki, s csak jelképesen vett részt a város mindennapi életében. A főispán személye állandó potenciális konfliktusforrást jelentett, ami általában krízishelyzetekben került előtérbe, és megbéníthatta a város működését, vagy ellehetetlenítette a polgármester működését. Ez történt az 1905–1906-os belpolitikai válság, illetve a világháború éveiben.

A fejezet nemcsak a város törvényileg meghatározott működési keretét mutatja be, hanem a legapróbb részletekre is kitérve ismerteti működését eladdig, hogy milyen napszakban zajlottak

4 A 2024. december 12-én Kolozsváron lezajlott könyvbemutató során elhangzott kérdésre a szerző kifejtette, hogy várospolitika alatt a városi tanácsban zajló politikai tevékenységet érti. Ez a várospolitika fogalmának sajátos és leszűkítő értelmezése, amihez a szerzőnek természetesen joga van, mi azonban nem tartjuk szerencsés megfogalmazásnak.

az ülések, hogyan nézett ki az ülésterem, melyik frakció hol foglalt helyet, melyik markáns képviselőnek mi volt a magatartása, hogyan zajlottak az interpellációk vagy hogyan szavaztak a képviselők. Ugyanígy értesülhetünk a – mai szóval élve – helyhatósági választások menetéről, valamint a „választási kampányról”. A cenzusos választójog mellett a nyílt szavazás intézményét köti a dualizmus időszakához a közvélemény, a városi tisztviselők megválasztása mégis titkos szavazás révén zajlott.

A kötet negyedik fejezete a városi tanács összetételét elemzi. Valószínűleg ez lesz a kötet legtöbbet hivatkozott része. A szerző a bőséges magyarországi szakirodalomra támaszkodva alkalmazza a multipozicionális elit fogalmát a kolozsvári városi tanácsosokra. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy míg Magyarország esetében viszonylag pontosan meghatározott a középosztály, városi elit, városi tanács és virilisek fogalma, akárcsak az ezek közötti összefüggések, ezek Erdélyre való alkalmazása sok esetben kétséges. E tekintetben a szerző sem hoz újítást, viszont egy jól kidolgozott fogalmat alkalmaz meggyőzően és minden korábbinál részletesebben a kolozsvári elitre. Középosztály és elit kapcsán fontos kihangsúlyozni, hogy választójoggal csak a lakosság töredéke rendelkezett: 1891-ben 6,2, míg 1910-ben 9,2%. Kolozsvár esetében ez 2000–2500 főt jelentett (középosztály), míg a városi tanács 56 választott és 56 virilis főből és 21 képviselőből (elit) állt. A fejezet – és a kutatás – legnagyobb eredménye, hogy sikerült megfognia a kolozsvári multipozicionális elit mibenlétét, és sikerült személy szerint is azonosítania tagjait. Multipozicionális elit alatt a szerző „önként szerepet vállaló vagyonos vagy tekintélyes férfiakat [ért], akik a testület köreibbe való belépés előtt már vagy azt követően egyéb vezető beosztásban is megfordultak és mandátumuk idején pozíciójukat ott is megőrizték”. (Ferenczi, 2024: 157.) A szerző meglátása szerint ennek előfeltétele volt az anyagi jólét, az illető állása, munkahelye, szakmája (intézményi háttér), illetve közjogi felfogása (pártpolitikai támogatás). Hosszabb városi karrier befutását azonban csak az ezekhez társuló „közbizalom társadalmi tőkéje” tette lehetővé. Ennek felfejtéséhez azonban nem volt elégséges a városi tanács tagjai jövedelmének (a virilisek esetében a befizetett adó forrásának) a feltárása, be kellett azonosítani az illető intézményi háttérét is. Ez sok esetben különböző intézmények, iparvállalatok, bankok igazgatósági tagságát jelentette. A családi háttér (felmenők, rokonok, házassági kapcsolatok) és a kapcsolati hálózat (szomszéd, osztálytárs, barát, esetleg ugyanazon szabadkőműves-páholyi tagság) felfedésére is szükség volt. Csak ez a sziszifuszi munka ad sok esetben választ egy-egy városi tanácsi határozat megszületésére vagy épp ellenzésére, valakinek a karrierbéli felemelkedése vagy bukása mögötti indokokra, és ezek nem jelennek meg a tanácsi jegyzőkönyvekben. A kötetben kibontott kapcsolati hálózatok alapot jelentenek Kolozsvár dualizmus kori (és nem csak) történetének feltárásához, megértéséhez.

A kötet ötödik fejezete a kolozsvári rendőrség dualizmus kori működését ismerteti vázlatosan. Ez a fejezet került be új szöveggént a kötetbe, ugyanakkor a cím és tartalom közötti kontraszt ezzel csak fokozódott. Az nem kérdés, hogy a városi rendőrség működési elve és gyakorlatának feltárása része a várostörténetnek – már csak amiatt is, mivel a városi rendőrfőkapitány hivatalból tagja volt a városi tanácsnak –, de nem világos, hogy a testület működésének milyen hatása volt a várospolitikára. Amennyiben volt, a kötet nem fejt ki részletesen.

A kötet hatodik fejezete taglalja a címben ígért kolozsvári várospolitikát.⁵ Részletesen foglalkozik a főtérendezés, illetve a közművek fejlődésének témájával, azonban a fókusz politikai: a döntéshozatal folyamatát mutatja be, azt, hogy milyen viták övezték a fejlesztéseket, milyen kompromisszumok voltak szükségesek egy-egy döntés támogatásához. Ezzel együtt az olvasó nem kap átfogó képet a városiasodás mértékéről, főleg nem arról, hogy más városokhoz képest mennyire volt fejlett Kolozsvár. A fejezet több nagyon részletgazdag alegységre oszlik,⁶ amelyek tovább árnyalják a városi tanács működését és a személyi konfliktusokat, leszámolásokat, de nem világos, hogy mit adnak hozzá a várospolitika megértéséhez. Meglátásom szerint inkább esettanulmányként szolgálnak, és a tanács működését bemutató harmadik fejezetbe lett volna szerencsés beilleszteni. Míg a kötetről általában az állapítható meg, hogy olvasmányos, kézikönyv jellegű, mindez nem érvényes ezen részekre. A szerző a források hatása alá kerül, a mondat szerkesztésben és nyelvhaználásban is teljesen átveszi a kor nyelvezetét, ami szinte követhetlenné teszi a mondanivalót.

Külön alfejezetben tárgyalja a szerző a város anyagi helyzetét és az abban bekövetkező változást/romlást. Kolozsvárnak a 20. század elejére több mint 2,5 millió korona adóssága volt, ami nem számított magasnak a korszakban, azonban erre vonatkozóan nem kapunk részletes kimutatást. A korszakban természetes volt, hogy a városoknak nincs anyagi alapjuk a milliós tételeket jelentő közművek és városiasodást szolgáló utcák és parkok létesítésére, ezt minden város bankhitelből finanszírozta. Említés szintjén elhangzik, hogy 1914-ben a város újabb 3 millió korona hitelt vett fel – vagyis többet, mint az addig adósság –, de ennek szükségességéről vagy elköltségéről a szerző nem ad tájékoztatást (Ferenczi, 2024: 349).

Ugyanígy kérdéses az utolsó alfejezet⁷ indokltsága, amely inkább egyféle kitekintés a város háborús éveire. A fókusz már a közhangulat és közellátás megváltozásán van, és nem tudjuk meg, hogy ebben az időszakban történt-e bármi a várospolitikában. A román csapatok bevonulását és a városvezetés átadását taglaló részt pedig egyenesen feleslegesnek tartjuk, ez a következő korszak nyitánya. Így viszont a várospolitika – ha vázlatosan is, de – valójában csak 1913-ig, az utolsó tisztújításig van bemutatva, a címben tehát indokolt lenne ennek szerepeltetése az 1918-as záróév helyett.

A kötetet záró függelék a legsőbb szintekig, az eddigi legteljesebb formában mutatja be a város teljes hivatalnoki karát (tisztviselők és segédszemélyzet), a városi tanács választott és virilis tagjait, és tartalmaz egy táblázatot is a multipozicionális elitről, alátámasztva a kötetben végzett elemzést.

Összegzésképpen elmondható, hogy a kötet szintlépést jelent a dualizmus kori erdélyi városok kutatásában, azonban nem a várospolitika, hanem a működési elv és a működtetők világa tekintetében. Az, hogy a dualizmus időszakának városi középosztálya leginkább a multipozicionális elit fogalmával írható le, ismert volt a szakirodalomban, azonban először történt

5 A fejezet rövidített változata megjelent nyomtatásban: Ferenczi, 2021)

6 Pl. Nagy Mór első tanácsos bukása 277–289.; Kolozsvár ellenáll 289–312.; Pártpolitikai botrányok a közgyűlésben 322–332.; Fekete-Nagy Béla helyettes polgármester két bukása 1913-ban és 1916-ban 332–340.

7 Kolozsvár a háborúban 340–362.

sikeres kísérlet arra, hogy erdélyi városon is alkalmazzák ezt a modellt. Így a kötet egyféle mintaként/útmutatóként szolgál a jövőbeni hasonló kutatások számára. Emellett felmerülnek olyan kérdések, amelyek eldöntése további vizsgálatot, más városokkal való összehasonlítást követel. A legfontosabb kérdés Kolozsvár esetében az, hogy a közigazgatási, oktatási és kulturális központi státus mellé miért nem társult ipari központi státus, az állami vállalatok mellől miért hiányzott szinte teljesen a városból a modern nagyipar, ez mennyire volt sajátos, és a hiányért mennyiben terhelte felelősség a mindenkori városvezetést. További vizsgálatot igényel a korszak elitjének ideológiai elkötelezettsége, párhovatartozásának stabilitása is. Az általános vélekedés a dualizmusról ugyanis az, hogy a politikai életet alapvetően határozta meg a közjogi alapállás – kormánypárti 67-es versus ellenzéki 48-as –, ami kibékíthetetlen volt a korszak egész ideje alatt. Egy másik elképzelés szerint a tömbmagyar vidékek – elsősorban az Alföld – és a városok számítottak az ellenzék fellegvárának, és a kormánypárt csak az erdélyi sajátos választójoggal és a nemzetiségi szavazóközrtekkel tudta fenntartani uralmát. Ezzel szemben Ferenczi jelenlegi kutatása árnyalja mindkét vélekedést: egyrészt a városi tanácsosokról sok esetben szinte megállapíthatatlan közjogi álláspontjuk, másrészt sokkal nagyobb az átjárás a két tábor között, mint azt korábban vélték. A korszakban nem működtek stabil pártok, és nem hoztak létre pártstruktúrát. Csak a választási kampányban aktivizálódtak, és az egyéni körzetek miatt nem volt szükséges a megválasztás előtt egyértelmű elköteleződés.

Vizsgálatot igényel továbbá az is, hogy az 1905–1906-os belpolitikai válság hogyan csapódott le az erdélyi városokban és városi tanácsokban, mennyire kolozsvári jelenség a pártpolitika megjelenése a városi tanácsban, akárcsak a városi polgárság ellenzékié válása a 20. század elejére. 1913-ban ugyanis Kolozsváron ellenzéki polgármester kerül a székbe Haller Károly személyében. Nem világos azonban, hogy Haller ellenzéki városvezetőként mennyiben vitt más várospolitikát elődeihez képest, vagy polgármesterként miben ragadható meg az ő ellenzéki jogfelfogása. Ugyanide kapcsolódik az ellenzékiesség, az ellenzéki attitűd, ami Kolozsvár esetében alapvetően Apáthy István egyetemi tanár személye köré csoportosult. Kérdés, hogy a csoport megerősödése mennyire általános jelenség, és mennyire Apáthy személyes ambíciójának, esetleg frusztráltságának/sértettségének az eredménye.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Csíki, T. (1999). *Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon. A miskolci, a kassai, a nagyváradi, a szatmárnémeti és a sátoraljaújhelyi zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetének összehasonlító vizsgálata 1848–1944*. Osiris.
- Fazakas, L., Fodor, J., Ferenczi, Sz., & Gál, Zs. (2021). *Minta és felzárkózás. Kolozsvár és Marosvásárhely fejlődéstörténetének összehasonlítása Szvacsina Géza és Bernády György polgármestersége idején*. Iskola Alapítvány – Lector.
- Ferenczi, Sz. (2019). *Kolozsvár várospolitikája 1890–1918* (PhD-dolgozat, kézirat). Kolozsvár.
- Ferenczi, Sz. (2021). Szvacsina Géza polgármester és a kolozsvári várospolitiká. In L. Fazakas, J. Fodor, Sz. Ferenczi, & Zs. Gál (Eds.), *Minta és felzárkózás. Kolozsvár és Marosvásárhely*

- fejlődéstörténetének összehasonlítása Szvacsina Géza és Bernády György polgármestersége idején* (pp. 27–88). Iskola Alapítvány – Lector.
- Ferenczi, Sz. (2024). *Kolozsvár várospolitikája 1886–1918*. Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Fleisz, J. (1997). *Város, kinek nem látni mását. Nagyvárad a dualizmus korában*. Charta.
- Fleisz, J. (2005). *Város, társadalom, kultúra: Nagyvárad a 19–20. században*. Sapientia Varadiensis Alapítvány.
- Pál, J. (2003). *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*. Pro-Print Könyvkiadó.